

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยจัดลำดับเนื้อหาที่เป็นสาระสำคัญ และนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
2. นโยบายและจุดเน้นการดำเนินงานของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
3. การพัฒนาชุมชน
4. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
5. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม
6. การส่งเสริมภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 7.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2546 : 10) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ และประเภทการศึกษา ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ นอกจากนี้ใน มาตรา 27 กำหนดให้มีหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจนการศึกษาต่อ อีกทั้งกำหนดให้

สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสารของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (มาตรา 27)

1.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษานอกระบบ หรือบางที่เรียกการศึกษานอกระบบ โรงเรียน หรือการศึกษา นอกโรงเรียน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้อธิบายว่า การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียน หรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่น และหลากหลายตามสภาพความต้องการ และศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษาหรือเพื่อวัดระดับผลการเรียนรู้สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (มปป.24-28) ได้สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบว่า เป็นกระบวนการจัดการศึกษาให้ผู้พลานโอกาสเรียนจากระบบการศึกษาปกติ หรือผู้ต้องการพัฒนาตนเอง ได้รับการเรียนรู้โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานตามสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนพึงได้รับ

วรรติน์ อภินันท์กุล (2551 : 172) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึงการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาหลักสูตร ต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

อาชญญา รัตนอุบล (2551 : 121) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึงกิจกรรมทางการศึกษาและมวลดประสบการณ์ ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบ

โรงเรียนภาคปกติเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ และทัศนคติที่พึงประสงค์ ของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ โดยยึดหลักการที่ว่า เป็นการสนองความต้องการ ความสนใจ และแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2551 : 196 - 197) ได้สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึง มวลความรู้ประสบการณ์ และกิจกรรมทางการศึกษา ทุกรูปแบบที่จัด ให้บริการแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งอาจจะเป็นเด็กก่อนวัยเรียน เด็กในวัยเรียน ซึ่งได้ศึกษาในโรงเรียนระดับหนึ่ง แต่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อ หรืออาจจะเป็นผู้ใหญ่วัยทำงาน หรือผู้สูงอายุที่พลาดโอกาสศึกษาเล่าเรียนเมื่ออยู่ในวัยเรียนด้วยสาเหตุต่าง ๆ การศึกษาคงกล่าวนี้จัดให้ประชาชนทุกเพศทุกวัย ไม่มีกรจำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านที่จะเป็นพื้นฐาน แก่การดำรงชีวิต การอ่านการเขียน การคิดคำนวณเบื้องต้น ความรู้ด้านทักษะ การประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้ และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ได้อย่างเหมาะสม

ศุมลลี สังข์ศรี (2551 : 7) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบ โรงเรียนทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ประชากรก่อนวัยเรียน แต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ และประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้วที่ต้องการความรู้เพิ่มเติม เช่น ประชากรวัยแรงงาน จนถึงผู้สูงอายุ โดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ และความสนใจ ฯลฯ โดยมีมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านความรู้ที่เป็น พื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน ความรู้ทางด้านทักษะอาชีพ และข่าวสารข้อมูล ที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตและปรับตัวเข้ากับสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม การศึกษาประเภทนี้มีความยืดหยุ่นในเรื่องระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอายุของผู้เรียน สถานที่เรียน ผู้เรียนสามารถเข้าเรียนได้ เมื่อมีความพร้อม หยุดเรียนได้เมื่อมีความจำเป็น และกลับมาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น และสังคม หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาประเภทนี้ ไม่จำกัดเฉพาะสถาบันการศึกษา อาจเป็นหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึง การศึกษาที่จัดให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัยไม่มีจำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้พื้นฐาน ทักษะ ในการประกอบอาชีพและทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ในรูปแบบ วิธีจัด ระยะเวลา และการวัดการประเมินผล โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของผู้เรียน

1.2 การศึกษาตามอัธยาศัย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้อธิบายถึงการศึกษตามอัธยาศัยว่าเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม โอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมายของการศึกษตามอัธยาศัยว่า เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวัน ของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538 : 112) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่า เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน จากบุคคลจากครอบครัว จากสื่อ จากชุมชน จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน และไม่มีการสอบ ไม่มีการรับประกาศนียบัตร ไม่มีสถานที่เรียนที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ไม่จำกัดเวลาเรียน โดยสามารถเรียนได้ตลอดเวลา และเกิดขึ้นทุกช่วงวัยตลอดชีวิต

ปฐม นิคมานนท์ (2532 : 112) ได้กล่าวว่า การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นกระบวนการตลอดชีวิต ซึ่งบุคคลได้เสริมสร้างเจตคติ ค่านิยม ทักษะ และความรู้ต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อม เช่น การเรียนรู้จากครอบครัว เพื่อนบ้าน จากการทำงาน การเล่น จากตลาด ร้านค้า ห้องสมุด ตลอดจนการเรียนรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ

สุนทร สุนันท์ชัย ได้ให้ความหมายของการศึกษตามอัธยาศัยว่าเป็นการศึกษาที่ได้รับความรู้ ทักษะ เจตคติ จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน จากครอบครัว จากชุมชน จาก

การทำงาน จากสภาพแวดล้อม จากการเล่น จากห้องสมุด สื่อมวลชน และอื่นๆ (สำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา. 2548:40)

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (มปป. : 28)
ได้สรุปความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่าเป็นการเรียนรู้ตามวิถีชีวิตเกิดขึ้นได้ทุกที่
ทุกเวลา ทุกสถานที่ และทุกช่วงวัยของชีวิต ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ
ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากประสบการณ์ การทำงาน สภาพแวดล้อม
และแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ เจตคติ ทักษะ ความบันเทิง
และพัฒนาคุณภาพชีวิต

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2551 : 203) ได้ให้คำนิยามของการศึกษาตามอัธยาศัยว่า
เป็นการเรียนรู้จากการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น ครอบครัวยุค การทำงาน บุคคลต่าง ๆ
สื่อมวลชนจากแหล่งการเรียนรู้และจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มี
ข้อกำหนดด้านเวลา สถานที่ และช่วงเวลา

จากความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การศึกษา
ตามอัธยาศัย หมายถึง การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยตนเอง
ตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากประสบการณ์ การทำงาน
บุคคล ครอบครัวยุค สื่อมวลชน ชุมชน แหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ
และพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นการศึกษาที่ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ
ไม่มีการวัดการประเมินผลที่เป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษา สามารถเรียนได้ตลอดเวลา
และช่วงวัยของชีวิต

1.3 กิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในปัจจุบัน

กิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในยุคปัจจุบัน

มีนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา กล่าวไว้ ดังนี้

สุมาลี-สังข์ศรี (2551 : 9-11) กล่าวว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบที่มีอยู่
ในปัจจุบัน สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังต่อไปนี้

1. การศึกษานอกระบบประเภทการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้น
เพื่อกลุ่มเป้าหมายมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ความรู้ในการอ่าน เขียน
การคำนวณเบื้องต้น การติดต่อสื่อสาร ความรู้ด้านสังคมสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นพื้นฐาน
การดำรงชีวิต หรือการศึกษาต่อ กิจกรรมในกลุ่มนี้ ได้แก่ การสอนอ่าน เขียน มีทั้งการสอน
อ่าน เขียน สำหรับประชาชนทั่วไป สำหรับชาวไทยภูเขา สำหรับประชาชนชาวไทยมุสลิมใน

5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และมัธยมปลายซึ่งเทียบเท่าการศึกษาในระบบโรงเรียนระดับชั้นประถม มัธยมศึกษา และมัธยมปลาย

2. การศึกษานอกระบบประเภทการให้ความรู้ และทักษะอาชีพ เป็นการให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เพื่อจะนำความรู้มาปรับปรุงอาชีพที่ประกอบอยู่ หรือสร้างอาชีพใหม่ เพื่อเพิ่มพูนรายได้ วิชาชีพที่เปิดสอนมีมากมาย หลายสาขา ทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมคหกรรม ศิลปกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมวิทยุ-โทรทัศน์ ช่างแอร์พิมพ์ดีด คอมพิวเตอร์ ช่างยนต์ ตัดเย็บเสื้อผ้า อาหาร ขนม การเลี้ยงปลา การทำนา กุ้ง การทำเครื่องจักรสาน ฯลฯ การฝึกอบรมวิชาชีพนี้จัดโดยหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน สมาคม มูลนิธิตัวอย่างกิจกรรมฝึกอาชีพบางกิจกรรม ได้แก่ การฝึกอาชีพระยะสั้น เป็นการให้ความรู้ทักษะวิชาชีพเบื้องต้น หรือให้ทักษะขั้นพื้นฐานในวิชาชีพสาขาต่าง ๆ การฝึกอาชีพแบบกลุ่มสนใจ โดยประชาชนที่มีความสนใจอาชีพเดียวกันสามารถรวมตัวกันได้ การฝึกอาชีพหลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ (ป.อ.) เป็นการให้โอกาสแก่เยาวชนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วไม่ได้ศึกษาต่อ ได้ศึกษาวิชาชีพสามัญควบคู่ไปกับการฝึกอาชีพในท้องถิ่น และการฝึกวิชาชีพหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) จัดสำหรับผู้ที่ยังจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วไม่มีโอกาสศึกษาต่อ ให้ศึกษาทั้งวิชาสามัญและฝึกอาชีพ หรืออาจนำอาชีพที่ประกอบอยู่มาเทียบโอนได้ เมื่อจบแล้วได้วุฒิ ปวช.

3. การศึกษานอกระบบประเภทให้ความรู้ทั่วไป และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันเป็นการให้ความรู้ และข้อมูลข่าวสารที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ ความรู้ด้านสุขภาพ กฎหมาย ศาสนา สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ ฯลฯ กิจกรรมในกลุ่มนี้ ได้แก่ การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ การให้ความรู้ ข่าวสารผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ การจัดตั้งที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดประชาชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และการจัดตั้งแหล่งความรู้ในลักษณะต่าง ๆ

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2551 : 198-200) ได้กล่าวว่า ปัจจุบันกิจกรรมการศึกษา นอกระบบ โรงเรียนจัดให้แก่กลุ่มเป้าหมายผู้อยู่นอกโรงเรียนทุกเพศ ทุกวัย หรือทุกกลุ่มอายุ มีกิจกรรม 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ การศึกษาพื้นฐาน การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ การพัฒนาทักษะชีวิต และการพัฒนาชุมชนและสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต หน่วยงานผู้จัดกิจกรรม มีหลากหลายทั้งหน่วยงานของรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชน และสถาบันทางสังคม

วิศนี คีตตระกูล และ ชัยยศ อิมสุวรรณ์ (มปป : 98) ได้กล่าวถึง สภาพ การดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ว่าประเภทของกิจกรรม การศึกษานอกระบบสามารถสรุปได้เป็น 3 กลุ่ม หรือ 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. การศึกษานอกระบบประเภทความรู้พื้นฐาน กิจกรรมในกลุ่มนี้ เน้นกิจกรรมที่จัดเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความสามารถในการอ่าน-เขียน มีความรู้ ในการคิดคำนวณ รู้เรื่องราวที่จำเป็น และเกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน สภาพแวดล้อม สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม อันจะเป็นความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต หรือจะพัฒนาความรู้ในระดับสูงขึ้นไป ตัวอย่างกิจกรรมในกลุ่มนี้ได้แก่ การสอนอ่าน-เขียน โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ การศึกษานอกโรงเรียน สายสามัญเทียบเท่าระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการฝึกอบรมประชาชนในชนบท การจัดฝึกอบรมประชาชนในชนบท คำนี้ถึงความต้องการและความสอดคล้องกับสภาพปัญหาของประชาชน การฝึกอบรมได้จัด ให้กลับกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มที่ประกอบอาชีพทางการช่างและค้าขาย และกลุ่มที่ทำงานด้านบริการ หรือกลุ่มผู้นำชุมชน เนื้อหาที่อบรมก็สอดคล้องกับกลุ่ม เช่น ฝึกอบรมกลุ่มแม่บ้านในโครงการพัฒนาครอบครัว การอบรมเยาวชนในเรื่องอาชีพ หรือการพัฒนาทักษะชีวิต การฝึกอบรมกลุ่มผู้นำชุมชนในเรื่องการพัฒนาความเข้มแข็ง ของชุมชน การจัดทำเวทีประชาคม การสร้างภาวะผู้นำในชุมชน หรือการจัดทำโครงการ หมู่บ้านปลอดยาเสพติด เป็นต้น

2. การศึกษานอกระบบประเภทให้ความรู้ และทักษะอาชีพ กิจกรรมในกลุ่ม นี้ได้แก่ การฝึกอาชีพระยะสั้น การฝึกอาชีพแบบกลุ่มสนใจ จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้ให้การอบรม ด้านวิชาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เกี่ยวกับอาชีพในท้องถิ่น อาชีพที่เพิ่มพูน รายได้ ทั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะให้กลุ่มเป้าหมายได้มีความรู้ มีทักษะในวิชาชีพเฉพาะอย่าง เพื่อจะนำมาปรับปรุงอาชีพของตน หรือสร้างอาชีพใหม่เพื่อเพิ่มพูนรายได้ ตัวอย่างกิจกรรม ในกลุ่มนี้ ได้แก่ ช่างซ่อมวิทยุ โทรทัศน์ ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมเครื่องยนต์ ตัดเย็บเสื้อผ้า อาหารขนม ช่างฝีมือ พิมพ์ดีด การเลี้ยงไก่พื้นบ้าน การปลูกพืชหมุนเวียน การทอผ้า การทำ เครื่องจักรสาน ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการให้การศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ

(ป.อ.) การให้การศึกษาทางด้านวิชาชีพตามหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)

3. การศึกษานอกระบบประเภทความรู้ทั่วไปและข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน เพื่อให้ความรู้ ข่าวสาร ที่ทันต่อเหตุการณ์ เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน สามารถนำมาปรับปรุง

ชีวิตความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิต ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาชุมชน และสังคมต่อไป

ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถแบ่งเป็นประเภทตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การศึกษาตามอัธยาศัยในวิถีชีวิต มีลักษณะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แม้มีการจัดกระทำก็มีไว้เพื่อการศึกษาโดยตรง ได้แก่ ครอบครัว สภาพแวดล้อมรอบตัว สังคม ชุมชน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ฯลฯ
2. การศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการจัดกระทำโดยองค์กร สถาบัน เพื่อจุดประสงค์ทางการศึกษาทั้งโดยตรงและทางอ้อม ได้แก่ งานและโปรแกรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา แหล่งความรู้ในชุมชน เช่น ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ศาสนสถาน และแหล่งศิลปวัฒนธรรม เช่น วัด โบสถ์ สุเหร่า หอศิลป์ อุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ ศูนย์วิทยาศาสตร์ อุทยานการศึกษา พิพิธภัณฑ์เด็ก ศูนย์ข้อมูลต่าง ๆ สื่อมวลชน สื่อโทรคมนาคม สื่อสารสนเทศ แหล่งนันทนาการ และสนามเด็กเล่น สนาม หรือศูนย์กีฬา สวนสาธารณะ สวนสมุนไพร อุทยานมัจฉา สวนผีเสื้อ แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ หน่วยงานบริการของรัฐ เช่น หน่วยงานของกรมพัฒนาชุมชน กรมประชาสัมพันธ์ กรมการปกครอง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมอนามัย และสำนักงานเกษตรที่ตั้งในชุมชนและทั่วไป โรงพยาบาล หน่วยงาน และศูนย์การแพทย์และสาธารณสุข โรงพัก โรงรับจำนำ โรงเจ โรงเรียนเด็ก และสถานพินิจ เรือนจำ ฯลฯ
3. การศึกษาตามอัธยาศัยตามธรรมชาติและสังคม เป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมการพัฒนาชุมชน การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน อาจมีการจัดทำกิจกรรมเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในรูปของเวทีชาวบ้านที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนดำเนินอยู่ หรือการณรงค์ การทำประชาพิจารณ์ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและความเป็นอยู่ สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ การทำจดหมายข่าวสารของชุมชน จัดกิจกรรมร่วมเรียนรู้ปัญหา และส่งเสริมการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโครงการ “รักหมู่บ้านเกิด” การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงและกิจกรรมสำรวจชุมชนเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นต้น กิจกรรมประเภทนี้อาจใช้สภาพแวดล้อมเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น โครงการรักแม่ น้ำ คู คลอง โครงการ “รักเจ้าพระยากับดาวเสวย” โครงการเก็บขยะเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ ส่วนเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยได้ทั้งสิ้น

4. การศึกษาตามอัธยาศัยโดยอาศัยงานวัฒนธรรม เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้ที่คืบคลาน เกิดจากการผสมผสานการเล่น การแสดงออก และการเลียนแบบท่าทาง ซึ่งสามารถถ่ายทอดผ่านงานศิลปะการแสดงได้ ตามแนวคิดเรื่องการเรียนเล่น (Play + Learn = PLERN) ของ ดร.ชัยอนันต์ สมุทรวานิช (2543 : 102) และการศึกษาปนความบันเทิง (Edutainment) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น สื่อพื้นบ้าน สื่อบันเทิง ประเภทต่าง ๆ รวมทั้งการแสดงแบบจำลอง (Animation) ซึ่งรวมกิจกรรมการแสดงละครไว้ การแสดงหุ่นประเภทต่าง ๆ การแสดงเลียนแบบกราฟิกการ์ตูน และกราฟิก 3 มิติ เป็นต้น

สำหรับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในความรับผิดชอบของ สำนักงาน กศน. ในปัจจุบัน ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษา นอกโรงเรียน 2548 : 25-26)

1. การศึกษานอกระบบ เป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการ และวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียน หรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น มีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษาหรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

1.1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้กลุ่มเป้าหมาย มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาสาระตั้งแต่การส่งเสริมการรู้หนังสือ การศึกษาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย) และการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)

1.2 การศึกษาต่อเนื่อง การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพื่อให้มีความมั่นคงและเพิ่มมูลค่าให้กับอาชีพ โดยจำแนกเป็น 4 กิจกรรมหลัก คือ

1.2.1 การพัฒนาทักษะอาชีพ เป็นการฝึกทักษะอาชีพในลักษณะ หลักสูตรระยะสั้นที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเพื่อให้มีความรู้และทักษะพื้นฐานในอาชีพ

1.2.2 การฝึกอบรมเพื่อเข้าสู่อาชีพ เป็นกิจกรรมที่จัดต่อเนื่องจาก การฝึกทักษะอาชีพ หรือจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะเพื่อพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถคิดวิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่อาชีพ โดยกระบวนการแนะแนวอาชีพ

1.2.3 การพัฒนาอาชีพ เป็นกิจกรรมที่จัดเพื่อพัฒนาอาชีพ ของกลุ่มเป้าหมายในลักษณะของกลุ่มพัฒนาอาชีพ (กพอ.) โดยจัดให้มีการรวมกลุ่มของ ผู้มีอาชีพประเภทเดียวกัน เพื่อร่วมเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้ และประสบการณ์ ตลอดจนพัฒนาอาชีพของกลุ่มโดยกระบวนการกลุ่ม (Group Process)

1.2.4 การพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยี เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้น เพื่อพัฒนาอาชีพของกลุ่มเป้าหมายด้วยเทคโนโลยี โดยเน้นการจัดกิจกรรมให้กับกลุ่มเป้าหมาย สถานประกอบการ และผู้ที่ต้องการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนากิจการ และศักยภาพ ของตนเอง เช่น การนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาใช้ในการพาณิชย์ (e-Commerce) การจัดสร้างระบบฐานข้อมูลหรือการนำเสนองานด้วยคอมพิวเตอร์

1) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการ จัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความรู้ความสามารถของบุคคล ให้สามารถจัดการกับตนเอง และสิ่งแวดล้อม มีทักษะชีวิตที่จำเป็น สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งจัดบริการในลักษณะของกลุ่มสนใจ การฝึกอบรม การจัดค่ายการเรียนรู้ และกิจกรรมชุมนุม โดยมีขอบข่ายเนื้อหาสาระ ประกอบด้วย สุขภาพอนามัยและการป้องกันโรคภัย ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน การบรรเทาและป้องกันสาธารณภัยและการรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชน การจราจร เป็นต้น

2) การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการ จัดการศึกษา ที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษาที่ผู้เรียนมีอยู่หรือได้รับจากการเข้าร่วม กิจกรรมการเรียนการสอนนอกโรงเรียน โดยมีรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลาย ใช้ชุมชนเป็นฐาน ในการพัฒนาการเรียนรู้ และใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนา สังคมและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีทางระบอบประชาธิปไตย อยู่ใน สภาพแวดล้อมที่ดีมีการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. การศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วยกิจกรรมการบริการรายการวิทยุ เพื่อการศึกษา การบริการรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา การบริการสื่อเพื่อการศึกษา

การบริการนิทรรศการวิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา การบริการกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์
เพื่อการศึกษา และการบริการส่งเสริมการอ่านในห้องสมุดประชาชน

สรุปได้ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบ ได้แก่ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน
ประกอบด้วย การสอนอ่านเขียน การศึกษาสายสามัญระดับประถม มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยม
ตอนปลาย และการศึกษาต่อเนื่อง ประกอบด้วย การฝึกอาชีพระยะสั้น กลุ่มสนใจ การศึกษา
หลักสูตรประกาศนียบัตรอาชีพ และประกาศนียบัตรวิชาชีพ ส่วนกิจกรรมการศึกษิตตามอัธยาศัย
หรือเรียกว่า การศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ด้วยการส่งเสริมและพัฒนา
แหล่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญา การพัฒนาห้องสมุดประชาชน การศึกษาทางสื่อสารมวลชน
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ศรช.) การจัดนิทรรศการ และการเผยแพร่องค์ความรู้ต่าง ๆ เป็นการเติม
เต็มความรู้ให้กับประชาชนเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองและนำความรู้ไปพัฒนาคุณภาพชีวิต
ของตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สำหรับผู้จัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษา
ตามอัธยาศัย มีทั้งหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่สามารถจัด หรือร่วมจัดกิจกรรมการศึกษา
กับสำนักงาน กศน. ในฐานะภาคีเครือข่ายตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบ
และการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551

หลักการจัดและการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551

ตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติไว้เกี่ยวกับหลักการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. การส่งเสริมสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้ยึด
หลักความเสมอภาค การกระจายอำนาจ การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้
2. การส่งเสริมสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
ให้ดำเนินการเพื่อเป้าหมายให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาศักยภาพ
กำลังคนและสังคม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เอื้อต่อ
การเรียนรู้ตลอดชีวิต สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต
สามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้
3. ให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับภาคีเครือข่าย จัดให้มีโครงสร้าง
พื้นฐาน เช่น แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ สื่อและเทคโนโลยีที่หลากหลาย
เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้

อภิชาติ จีระวุฒิ (2551 : 57) ได้กล่าวว่า บทบาทของผู้ทำหน้าที่หลักในการส่งเสริมการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วย

1. ผู้จัดการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ จิตวิทยาการเรียนรู้ สำหรับกลุ่มเป้าหมายนอกระบบโดยเฉพาะวัยผู้ใหญ่ ผู้ด้อยโอกาส และผู้สนใจต่อยอดการศึกษาด้วยตนเอง ผู้ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) แก่ผู้ลงทะเบียนรับการศึกษาอกระบบ จัดและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสวงหาและสร้างความรู้ความเข้าใจตามหลักสูตร และวิธีการการจัดการศึกษานอกระบบ และจัดการประเมินผล และเทียบระดับตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบ เช่น อาสาสมัคร กศน. และครูศรช. เป็นต้น

2. ผู้จัดการแหล่งเรียนรู้ตามอัธยาศัย เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย และจิตวิทยาการเรียนรู้สำหรับผู้สนใจต่อยอดการศึกษาด้วยตนเอง (Learning How-to-Learn) อีกทั้งยังเป็นผู้จัดโปรแกรมการเรียนรู้ด้วยสาระความรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจของกลุ่มเป้าหมายหลากหลาย โดยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการแสวงหาความรู้ตามกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีกระบวนการประเมินผลและเทียบประสบการณ์การเรียนรู้ตามอัธยาศัยแบบยืดหยุ่น สามารถปรับเพิ่ม-ลดได้ตามมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

การศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมทางการศึกษา เพื่อให้บริการกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกโรงเรียน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส ผู้ขาดโอกาส และผู้พลาดโอกาสทางการศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไป จึงเป็นการประกันโอกาสทางการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว เพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมีหลักการในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. มปป : 7-9)

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการจัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่ด้อยโอกาส ขาดโอกาส และพลาดโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้มีโอกาสรับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น เพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ

2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนจะต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึงกัน

3. ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษานอก

โรงเรียนควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใดก็สามารถศึกษาหาความรู้ ได้ตลอดเวลาทุกช่วงชีวิต

4. สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกโรงเรียนจะต้องจัด เพื่อสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายซึ่งอาจมีแตกต่างกัน

5. ยืดหยุ่นหลากหลายและสัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต เนื้อหา หลักสูตร และกิจกรรมการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ควรมีความยืดหยุ่น หลากหลาย และสอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตของผู้เรียนและบริบทของชุมชน

6. มีความหลากหลายในรูปแบบการเรียนการสอน การศึกษานอกโรงเรียน ควรมีรูปแบบที่หลากหลายเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน เช่น บางรูปแบบอาจมี ครูผู้สอนและจัดสอนเต็มเวลา บางรูปแบบอาจสอนบางเวลา โดยให้ผู้เรียนสามารถเรียนสลับ กับทำงานได้บางรูปแบบอาจเรียนด้วยตนเอง โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป บางรูปแบบอาจเรียน โดยอาศัยสื่อต่าง ๆ ฯลฯ

7. การจัดการเรียนการสอน ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล เนื่องจาก กลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียนประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความหลากหลายและมีความ แตกต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น อายุ เพศ อาชีพ ความสนใจพื้นฐาน พื้นฐานการศึกษา ดังนั้น ผู้สอนต้องตระหนักถึงความแตกต่างดังกล่าว และพยายามหาวิธีสอนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับ ผู้เรียน ตลอดจนให้ผู้เรียนมีอิสระในการกำหนดความเร็วและความสะดวกในการเรียน ของตนเอง

8. การมีส่วนร่วมของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย การจัดการศึกษานอกโรงเรียน ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนและกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และจัดกิจกรรม การศึกษานอกโรงเรียน

9. การระดมทุนทางสังคม การจัดการศึกษานอกโรงเรียนต้องมีการระดมทุน ทางสังคม เพื่อส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และกลไกทุกภาคส่วนของสังคมนำทรัพยากร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในสังคมมาใช้

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2551 : 199-200) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษา นอกระบบโรงเรียนในปัจจุบัน ได้ยึดหลักการที่สำคัญ ๆ ในการจัดการศึกษา ดังนี้

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา เป็นการจัดบริการทางการศึกษา เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษา และผู้ด้อยโอกาสโดยไม่มีข้อจำกัดในด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความห่างไกล ฯลฯ ได้มีโอกาส

รับการศึกษาย่างเท่าเทียมกัน

2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา เป็นการใช่วิธีการต่าง ๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมาย ให้ครอบคลุมทั่วถึงไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือชนบทห่างไกล

3. ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต หน่วยงานผู้จัดควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใด สามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา สามารถศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงชีวิต

4. ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ ในการจัดตั้งไม่เคร่งครัดในระบบระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหมือนการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น ไม่มีกฎเกณฑ์ในเรื่องของอายุของผู้เรียน ไม่มีกฎเกณฑ์ในเรื่องพื้นฐานความรู้ที่ต้องจบระดับนั้น ระดับนี้ก่อนจึงจะเข้าเรียนได้ ผู้เรียนสามารถเข้าเรียนได้เมื่อเขามีความพร้อม และสามารถออกได้เมื่อเขามีความจำเป็น และสามารถกลับเข้าเรียนได้อีกเมื่อพร้อมใหม่อีก

5. สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย จัดเพื่อสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมแต่ละกิจกรรมจะจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายใน แต่ละท้องถิ่นอาจมีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมที่จัดให้ควรจะแตกต่างกันไป

6. สัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต เนื้อหาหลักสูตรควรมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย คือนอกจากจะมีกิจกรรมหลายประเภทหลายสาขาแล้ว เนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชายังควรต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

7. มีความหลากหลายในรูปแบบ โดยมีหลายรูปแบบเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกได้ตามความสะดวก บางแบบอาจมีครูผู้สอนและจัดสอนเต็มเวลา บางแบบอาจสอนบางเวลาให้ผู้เรียนสลับกับการทำงาน บางแบบอาจเรียนด้วยตนเองโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป บางแบบอาจจะเรียนโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ บางแบบอาจจะเรียนโดยทางไปรษณีย์

8. การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล คำนึงถึงความหลากหลายและความแตกต่างของผู้เรียนเป็นอย่างมาก กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบด้วย บุคคลหลายวัย หลายพื้นฐานการศึกษา หลายอาชีพ หลายความสนใจ ควรจะต้องให้อิสระผู้เรียน ได้เรียนเร็วหรือช้าตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก จะต้องฝึกฝนให้ผู้เรียน เรียนด้วยตนเอง

9. ผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้มีความหลากหลาย ผู้ที่จะมาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายในกิจกรรมนอกระบบจะไม่จำกัดอยู่เฉพาะครู อาจารย์ จากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา อาจจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ หรือผู้รู้จากหน่วยงานต่าง ๆ จากสถานประกอบการ บุคคลในองค์กรท้องถิ่น ชาวบ้านผู้มีความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง พระ ผู้เฒ่า ผู้แก่ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

10. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา กิจกรรมการศึกษานอกระบบจะพัฒนาให้กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

สรุปได้ว่า หลักการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 นั้น มีหลักการให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างทั่วถึง เรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ในรูปแบบที่ยืดหยุ่นตามความต้องการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแต่ละบุคคลเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง สังคม และชุมชน โดยให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมโดยมีระบบและกลไกการทำงานที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น

2. นโยบายและจุดเน้นการดำเนินงาน ของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ในปีงบประมาณ 2554 สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2554 : 1-11) ได้กำหนดนโยบาย และจุดเน้นการดำเนินงาน ดังนี้

2.1 วิสัยทัศน์

คนไทยได้รับการศึกษาตลอดชีวิตที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง และเท่าเทียมกัน เพื่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

2.2 พันธกิจ

1. จัดและส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้มีคุณภาพ
2. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายทั้งในและต่างประเทศในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
3. ส่งเสริมชุมชนให้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
4. พัฒนาและส่งเสริมการนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพต่อการศึกษาลดชีวิต

5. พัฒนาระบบการบริหารจัดการ เพื่อให้สามารถดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2.3 เป้าประสงค์

1. คนไทยได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึง ครอบคลุม และเป็นธรรม
2. ผู้เรียนและผู้รับบริการ ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อนำไปสู่ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
3. ภาคีเครือข่ายเข้ามาร่วมดำเนินการจัดการศึกษาลดชีวิตอย่างกว้างขวาง
4. ชุมชนมีการจัดการความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้
5. แหล่งการเรียนรู้มีอยู่อย่างทั่วถึงและได้รับการพัฒนาเพื่อเพิ่มโอกาสและช่องทางการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่มีคุณภาพและสนองตอบความต้องการของประชาชน
6. หน่วยงานและสถานศึกษานำเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มาใช้ในการบริหารองค์กร และจัดบริการการเรียนรู้แก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ
7. หน่วยงานและสถานศึกษามีระบบการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ สามารถจัดบริการตอบสนองกับสภาพและความต้องการของผู้เรียนและผู้รับบริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 ตัวชี้วัด

เชิงปริมาณ

1. ร้อยละของคนไทยกลุ่มต่างๆ ที่ได้รับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างทั่วถึง ครอบคลุมและเป็นธรรม

1.1 การพัฒนาคุณภาพชีวิต

- 1.1.1 ผู้ด้อยโอกาส
- 1.1.2 ผู้พิการหรือทุพพลภาพ
- 1.1.3 ผู้สูงอายุ

1.1.4 คนต่างวัฒนธรรม

1.1.5 ประชาชนทั่วไปที่มีความสนใจใฝ่เรียนรู้

1.2 การพัฒนาความสามารถในเชิงการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

1.2.1 ผู้อยู่ในวัยแรงงานที่อยู่นอกระบบ

1.2.2 ผู้อยู่ในวัยแรงงานที่อยู่ในระบบ

2. ร้อยละของผู้เรียนและผู้รับบริการที่มีผลสัมฤทธิ์ตามจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ของแต่ละหลักสูตร หรือกิจกรรมการเรียนรู้ และมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อนำไปสู่ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

3. ร้อยละของผู้รับบริการที่มีความพึงพอใจต่อการใช้บริการของหน่วยงานและสถานศึกษา

4. ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่เพิ่มขึ้น ในการเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

5. ร้อยละของชุมชนที่มีการจัดการความรู้และกระบวนการเรียนรู้อันเป็นผลเนื่องมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

6. ร้อยละของชุมชนที่มีแหล่งการเรียนรู้ที่พร้อมในการจัดและสนับสนุนการศึกษาดูตลอดชีวิต

7. ร้อยละของหน่วยงานและสถานศึกษาที่นำเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มาใช้ในการบริหารองค์กร และจัดบริการการเรียนรู้แก่ประชาชน

8. ร้อยละของผู้รับบริการที่มีความพึงพอใจต่อการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของหน่วยงานและสถานศึกษา

9. ร้อยละของบุคลากรที่ได้รับการพัฒนาสมรรถนะในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

10. ร้อยละของหน่วยงานและสถานศึกษาที่สามารถนำแผนการนิเทศไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

11. ร้อยละของหน่วยงานและสถานศึกษาที่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบต่อเนื่อง และสามารถนำไปพัฒนาการบริหารจัดการองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพเชิงคุณภาพ

1. คนไทยกลุ่มต่างๆ ที่ได้รับบริการการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีคุณภาพชีวิตที่ดี
2. ผู้เรียนและผู้รับบริการที่มีผลสัมฤทธิ์ตามจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ของแต่ละหลักสูตร หรือกิจกรรมการเรียนรู้ และมีศักยภาพที่พึงประสงค์
3. ผู้รับบริการที่มีความพึงพอใจต่อการใช้บริการของหน่วยงานและสถานศึกษา
4. ภาคส่วนต่างๆ ของสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีเครือข่ายในการจัดกิจกรรมการศึกษาดตลอดชีวิต
5. ชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีการจัดการความรู้และกระบวนการเรียนรู้
6. ชุมชนที่มีแหล่งการเรียนรู้ที่พร้อมในการจัดและสนับสนุนการศึกษาดตลอดชีวิต
7. หน่วยงานและสถานศึกษาที่มีการนำเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มาใช้ในการบริหารองค์กร และจัดบริการการเรียนรู้แก่ประชาชน
8. ผู้รับบริการที่มีความพึงพอใจต่อการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของหน่วยงานและสถานศึกษา
9. บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาสมรรถนะในการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
10. หน่วยงานและสถานศึกษาที่มีระบบการนิเทศที่มีคุณภาพ
11. หน่วยงานและสถานศึกษาที่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบต่อเนื่อง และสามารถนำไปพัฒนาการบริหารจัดการองค์กร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.5 นโยบายสำคัญ

1. เร่งสร้างและพัฒนา กศน. ตำบลหรือแขวง/แหล่งเรียนรู้ชุมชน ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ดังนี้
  - 1.1 จัดสร้าง กศน. ตำบลหรือแขวง/แหล่งเรียนรู้ชุมชนเพื่อกระจายโอกาสให้ประชาชนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต
  - 1.2 จัดหาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อสนับสนุนการบริหาร การจัดกิจกรรมการศึกษาดและการเรียนรู้ และการให้บริการประชาชน

1.3 จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่เรียน เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ และสามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและชุมชน

1.4 จัดให้มีการคิวเข้มเติมเต็มความรู้ (Student Channal) ทางสถานีวิทยุ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา (ETV) และสถานีวิทยุโทรทัศน์สาธารณะ

1.5 จัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ที่เหมาะสมสำหรับประชาชน

1.6 ประสานการจัดบริการและการส่งเสริมการเรียนรู้ของศูนย์ซ่อมสร้าง (Fix-it Center)

2. เร่งดำเนินการตามนโยบายการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 - 2561) มีกิจกรรมสำคัญ ดังนี้

2.1 เร่งรัดดำเนินการส่งเสริมการอ่านเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

2.2 เร่งรัดดำเนินการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ในการบริหารและจัดการศึกษา

2.3 ปรับบทบาทของหน่วยงานและสถานศึกษา กศน.จากการเป็นผู้จัดการ ศึกษามาเป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

3. เร่งรัดจัดการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย 15 ปี อย่างมีคุณภาพ เพื่อเพิ่ม โอกาสทางการศึกษาให้กับประชาชน ดังนี้

3.1 เร่งรัดจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างมีคุณภาพให้กับประชากรวัยแรงงาน ที่ไม่จบการศึกษาภาคบังคับและไม่อยู่ในระบบโรงเรียน

3.2 มุ่งเน้นจัดกิจกรรมพัฒนาคุณภาพผู้เรียนและปรับพื้นฐานการศึกษา ของผู้เรียน โดยจัดกิจกรรมค่ายวิชาการ กิจกรรมเรียนปรับพื้นฐาน กิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร และกิจกรรมจัดหาสื่ออุปกรณ์ การสอนของครู หรือหนังสือที่นอกเหนือจากแบบเรียน รวมทั้งสร้างโอกาสในการส่งเสริม การเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย

3.3 จัดหาหนังสือเรียนการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มีคุณภาพตามที่สำนักงาน กศน. ให้การรับรองคุณภาพตามจำนวนนักศึกษาที่ลงทะเบียนเรียน พร้อมทั้งจัดให้มีระบบหมุนเวียนหนังสือ เพื่อเปิด โอกาสให้ผู้เรียนทุกคนสามารถเข้าถึงการใช้ บริการหนังสือเรียนอย่างเท่าเทียมกัน

การจัดกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นการจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เหมาะสมกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของชุมชน โดยอาจแบ่งลักษณะโครงสร้างของกิจกรรมได้ 2 มิติ คือ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. น.ป.ป. : 6)

1. การจัดกิจกรรมตามมิติของการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะการศึกษาสายสามัญ เพื่อให้มีทักษะและความสามารถในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นพื้นฐานสำหรับการทำงานและการประกอบอาชีพ การจัดบริการข่าวสารข้อมูลเป็นการให้ข่าวสารข้อมูลที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การทำงาน การประกอบอาชีพ โดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ วิดีโอเทป ฯลฯ การจัดการศึกษาอาชีพ เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน การให้บริการข่าวสารข้อมูล หรือเสริมต่อจาก ประสบการณ์การทำงานและการประกอบอาชีพ เพื่อก่อให้เกิดการงานอาชีพและคุณภาพชีวิตที่ดี

2. การจัดกิจกรรมตามมิติของเนื้อหา การเรียนรู้เป็นการดำเนินการจัดกิจกรรมโดยยึดเนื้อหาเป็นแกนกลาง เช่น การพัฒนาคุณภาพชีวิต การจัดกีฬาและนันทนาการ การส่งเสริมประเพณีศิลปวัฒนธรรมและกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งกิจกรรมตามจุดเน้นของชุมชนและนโยบายของรัฐตลอดจนการจัดกิจกรรมส่งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียน

สรุปได้ว่าภารกิจการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต้องดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นผู้นำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในชุมชนและพื้นที่ที่รับผิดชอบต่อไป

3. การพัฒนาชุมชน

การทำงานร่วมกันระหว่างครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ในการพัฒนาความร่วมมือเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จะทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ จะส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

3.1 การพัฒนาความร่วมมือ

การพัฒนาความร่วมมือของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า ทำให้ชุมชนพัฒนาทางด้านการศึกษาและทำให้

ชุมชนเข้มแข็ง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับทุกคนในชุมชน โดยมุ่งเน้นให้คนมีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดความสามารถ ศักยภาพในการตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ฟังตนเองได้ ช่วยเหลือตนเอง บนพื้นฐานของขีดความสามารถของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (ปาน กิมปี. 2540 : 7-11)

การพัฒนาความร่วมมือคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง การปรับปรุงและพัฒนาบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงานคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดมหาสารคาม ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมีกลยุทธ์ในการพัฒนาด้วยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ และให้การนิเทศภายใน

จากการศึกษาเรื่องการพัฒนาความร่วมมือ สรุปได้ว่า การพัฒนาความร่วมมือเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับทุกคนในชุมชน เพื่อมุ่งเน้นเห็นการเปลี่ยนแปลงความคิด แก้ปัญหาของตนเอง ชุมชนและสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นบนพื้นฐานของการร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบร่วมกัน

3.2 การพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน

การพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในปัจจุบันก่อให้เกิดภาวะวิกฤตแก่สังคมไทยเป็นอย่างมากและส่งผลกระทบต่อคนไทยและประเทศชาติโดยรวม ดังนั้น คนในสังคมซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศจะต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในทิศทางที่เหมาะสม ถูกต้อง ต่อเนื่อง จึงจะทำให้คนในสังคมอยู่ได้อย่างมีความสุข สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และใช้การเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นปัจจัยของการเรียนรู้สร้างสรรค์ปัญญา และรู้จักแก้ปัญหาเพื่อการดำรงอยู่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมอย่างมีความสุข การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพดังกล่าว การเรียนรู้นับว่าเป็นกระบวนการสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เป็นการเรียนรู้ จากสภาพการณ์จริงและจากเงื่อนไขรอบ ๆ ตัว ตลอดจนการแสวงหาทางออกของปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ทั้งในการทำงานและการดำรงชีวิต มีการเรียนรู้ไปแก้ปัญหาไป สามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการ ความสนใจจากองค์ความรู้ภายในชุมชนที่มีอยู่ และองค์ความรู้ภายนอกชุมชนที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่ รวมทั้งองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการจะช่วยให้คนในชุมชนสามารถจัดการวิถีชีวิตของตน และชุมชนให้สมดุลเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ กลไกสำคัญที่จะเชื่อมโยงองค์ความรู้ภายในและองค์ความรู้ภายนอกได้เป็นอย่างดี คือ “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน”

เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของทุกคนในชุมชนที่รัฐต้องส่งเสริม การดำเนินงานและจัดตั้งอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพตามเจตนารมณ์ของการส่งเสริม แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต มาตรา 25 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน. 2547 : 1-2)

ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (ครู ศรช.) เป็นผู้ปฏิบัติงานในลักษณะประจำที่ศูนย์ การเรียนรู้ชุมชน ทำหน้าที่จัดกิจกรรม และอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้แก่ประชาชน กลุ่มเป้าหมาย โดยได้รับค่าตอบแทนตามที่กำหนดจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นผู้ มีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ และมีวุฒิการศึกษาไม่ต่ำกว่าอนุปริญญา ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีบทบาทสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพและต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมระบบการเรียนรู้ของชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2541 : 2)

สรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาความสามารถของคนในชุมชน ให้ได้รับการศึกษาและพัฒนาศักยภาพในทิศทางที่เหมาะสม ถูกต้อง (กรุงเทพฯ : พิมพ์ การพิมพ์. 2545) ต่อเนื่อง จึงจะทำให้ รู้จักแก้ปัญหาเพื่อการดำรงอยู่ของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมอย่างมีความสุข การที่จะพัฒนาความร่วมมือของคณะกรรมการ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สำหรับผู้เกี่ยวข้อง และผู้สนใจการพัฒนาความร่วมมือของคณะกรรมการเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนครั้งต่อไป ควรใช้กลยุทธ์ในการพัฒนาที่หลากหลาย ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งต่อไปควรเน้นให้ผู้ร่วมวิจัยได้ทำกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งการศึกษาเอกสาร การฝึก ปฏิบัติ การนำเสนอผลงาน และการอภิปราย ส่วนการนิเทศภายในควรให้ผู้ร่วมวิจัย มีส่วนร่วมในการนิเทศทุกขั้นตอน เพื่อพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

3.3 ความสัมพันธ์กับชุมชน

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน โดยได้รับความร่วมมือกันระหว่าง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน กับคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ในด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนา การมีส่วนร่วมของ

ชุมชน เป็นหลักสำคัญในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนที่ยั่งยืน ถาวร และต่อเนื่องตลอดชีวิต เพราะชุมชนจะเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษาให้กับชุมชน ทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชน รวมตลอดทั้งชีวิตของชุมชน จะเป็นปัจจัยสำคัญของการจัดการศึกษานอกโรงเรียนที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน นักการศึกษานอกโรงเรียนจะต้องยึดชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดการศึกษา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2544 : 11) ชุมชน หน่วยงาน และองค์กร ภายนอกที่อยู่ในเขตตำบลนั้น ๆ มีส่วนสำคัญมากในการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา ของกิจกรรมการศึกษาของศึกษานอกโรงเรียนในด้านสื่อ อุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ ทุนการศึกษา วิทยากรท้องถิ่น สถานประกอบการ นอกจากนี้จะเป็นการช่วยเหลือสนับสนุน กิจกรรมการเรียนรู้ การปฏิบัติกิจกรรมในทางสร้างสรรค์ร่วมกันในท้องถิ่น ล้วนเป็นสิ่งที่ ส่งเสริมคุณภาพของผู้เรียนด้านประสบการณ์ และการเรียนรู้ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551 : 29-100) ได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามแผนปฏิบัตินโยบาย 4 ปี (พ.ศ. 2551-2554) ตามกรอบแนวทางในบทบัญญัติ แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ที่กำหนดให้สำนักงาน กศน. มีบทบาทหน้าที่ในการดำเนินการ ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำหรับให้หน่วยงาน และสถานศึกษาในสังกัดได้นำไปใช้เป็นกรอบ ทิศทาง การผนึกกำลังในการดำเนินงานในช่วง พ.ศ. 2551-2554 เพื่อให้สำนักงาน กศน. เป็นองค์กรหลักในการสร้างสังคมอุดมปัญญา ด้วยการจัดการให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพและทั่วถึง ตามวิสัยทัศน์ ขององค์กรที่กำหนดไว้ โดยในส่วนของส่งเสริม สนับสนุน ภาควิชาการ ได้กำหนดไว้ ในยุทธศาสตร์ที่ 5 เสริมสร้างความเข้มแข็งประสิทธิภาพการทำงานของข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา ข้าราชการพลเรือนสามัญ ครู กศน. และภาควิชาการ โดยมี โครงการที่เกี่ยวข้องรองรับ ได้แก่ โครงการพัฒนาความพร้อมในการปฏิบัติงานของภาควิชาการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือกับภาควิชาการ ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พัฒนาศักยภาพของภาควิชาการในการ จัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และ สร้างขวัญและกำลังใจ ให้กับภาควิชาการ และบุคลากร กศน.

สรุปได้ว่า แนวทางการส่งเสริม สนับสนุน ภาควิชาการ ในการจัดการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้มีการกำหนดแนวทางไว้เพื่อเป็นแนวทางเบื้องต้น

ตามบริบท ที่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ และ โครงสร้างขององค์กรหลัก ที่รับผิดชอบ ในการจัดการศึกษา ในแต่ละยุคสมัย ก่อนหน้าที่จะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 แล้ว ซึ่งในการกำหนดแนวทางการส่งเสริม สนับสนุนภาคีเครือข่ายต่อจากนี้ไปมีกรอบกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ซึ่งเป็นกฎหมาย รองรับการดำเนินการ จะทำให้มีพลังผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายจัดการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้อย่างกว้างขวางและครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการส่งเสริม และสนับสนุนภาคีเครือข่ายต่อไป

4. บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยแหล่งเรียนรู้ราคาดูก : กศน.ตำบลหรือแขวง พ.ศ.2553 มีดังนี้

1. ส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ราคาดูก : กศน.ตำบลหรือแขวง
2. ประสานงานและเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัยกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่างๆ ในตำบล
3. ประสานกับส่วนราชการในตำบลและเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน
4. ประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เพื่อสนับสนุน สื่อ วัสดุ ครุภัณฑ์ อาคาร สถานที่ และนำแผนชุมชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยมาปฏิบัติ
5. ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ฯลฯ กำหนดให้เป็นบทบาท หน้าที่แหล่งเรียนรู้ราคาดูก : กศน.ตำบลหรือแขวง

จากบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สามารถ สรุปวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่การดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการออกเป็น

2 ด้าน (ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยแหล่งเรียนรู้ราคาดูก : 2553. ข้อ9) ดังนี้

1. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนในการจัด กิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งในด้านสายสามัญ สายอาชีพ และตามอัธยาศัย ให้คำปรึกษา แนะนำและแนะแนวเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ ประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
2. ด้านกระบวนการบริหารและจัดการศึกษา ได้แก่ การจัดหาสถานที่

ในการจัดตั้ง การจัดหางบประมาณในการบริหารจัดการศึกษา ประสานงานกับบุคคล ทั้งภาครัฐและเอกชนในการจัดดำเนินงานเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน นำเสนอผลการจัดการ การศึกษานอกโรงเรียนต่อสาธารณะ ประสานงานและเชื่อมโยงข้อมูล เพื่อจัดการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนต่างๆในตำบล ประสานกับ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เพื่อนำแผนชุมชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมาปฏิบัติ

5. แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สำนักงานส่งเสริม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดมหาสารคาม โดยประยุกต์จากแนวคิด ของการวิเคราะห์เชิงระบบ ซึ่งจะมุ่งศึกษาและเปรียบเทียบสภาพของการส่งเสริมภาคีเครือข่าย การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่เป็นอยู่ในปัจจุบันกับความต้องการ สนับสนุนภาคีเครือข่ายที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อยกร่างเป็นกรอบการส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่าย ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามแนวคิดของกาญจนภรณ์ จำปี (2553 : 63) ใน 4 ด้านหลักของการมีส่วนร่วม (Shadig et al. 1982 : 1221)

ด้านที่ 1 การร่วมคิดวางแผน

ด้านที่ 2 การร่วมดำเนินงาน

ด้านที่ 3 การร่วมรับผลที่เกิดขึ้น

ด้านที่ 4 การร่วมประเมินผล

1. ด้านการร่วมคิดวางแผน

แนวคิดเรื่องการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวปฏิบัติของการบริหาร องค์กรสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการร่วมมือกันทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ตามความเห็นของ แมคเกรเกอร์ (Mc Gregor. อ้างถึงใน จันทธานี สงวนนาม. 2551 : 83 – 84) มีความเห็นว่า การบริหารงานแบบมีส่วนร่วม (Participative Management) จะก่อให้เกิดผลดี ต่อการควบคุมตนเอง ประโยชน์ของการใช้รูปแบบการบริหารโดยเน้นวัตถุประสงค์ (Management By Objectives) จะช่วยให้ผู้บริหารและผู้ร่วมงานประเมินผลความสำเร็จ ตามเป้าหมายขององค์กรที่ตั้งไว้ได้ เช่นเดียวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัยโดยอาศัยภาคีเครือข่าย จะประสบผลสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้

จึงต้องใช้เทคนิคการบริหารแบบมีส่วนร่วมดังกล่าว

2. คำนการร่วมดำเนินงาน

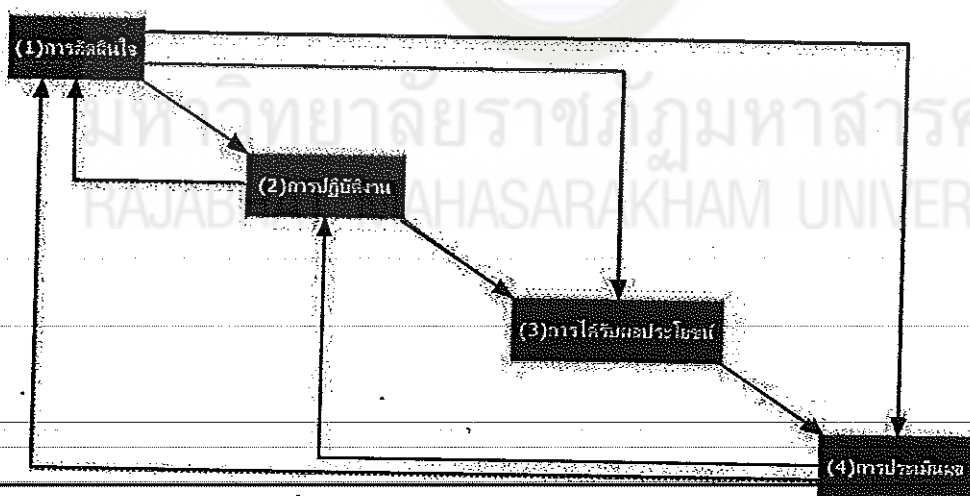
มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมดำเนินงานไว้มากมาย เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน เช่น โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (John M. Cohen และ Norman T. Uphoff, 1980 : 219) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ คือ

2.1 การตัดสินใจ (Decision - Making) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เพื่อตัดสินใจริเริ่ม ตัดสินใจในการดำเนินงาน

2.2 การปฏิบัติงาน (Implementation) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อการจัดสรรทรัพยากร การบริหารงาน การประสานและการขอความช่วยเหลือ

2.3 การได้รับประโยชน์ (Benefit) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อได้รับประโยชน์ อาทิ รายได้ สิ่งของ หรือความพึงพอใจอื่น ๆ ทั้งเป็นของชุมชนหรือบุคคล รวมทั้งผลในเชิงลบด้วย

2.4 การประเมินผล (Evaluation) องค์กรเครือข่ายมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อประเมินผลกิจกรรม ดังแผนภูมิภาพดังนี้

ภาพที่ 1 แสดงความหมายของการมีส่วนร่วม

ที่มา : Cohen, J.M., and Uphoff, N.T. .Participation's place in rural development : Seeking charity through specificity. World Development. (1980:8)

ไวท์ (White. 1982. อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน. 2529 : 11) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย 3 มิติ มิติที่ 1 คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะไรควรทำ และทำอย่างไร มิติที่ 2 คือ มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติตามที่ได้อัดคิด และมิติที่ 3 คือ มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน และยังมีอีกมิติหนึ่งที่น่าจะพิจารณา เป็นมิติที่ 4 คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 25, อ้างถึงใน สุกัญญา ภาคภูมิ. 2547 : 20) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม พิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527. 183-185) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึงการเกี่ยวข้องกับทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าให้กระทำการ (Contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าว นอกจากความหมายข้างต้นแล้ว นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ยังได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้อีกนัยหนึ่งในรูปของสมการว่า

การมีส่วนร่วม = ความร่วมมือร่วมใจ + การประสานงาน + ความรับผิดชอบ

Participation = Cooperation + Coordination + Responsibility

โดยให้ความหมายของการร่วมมือร่วมใจว่า หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ส่วนการประสานงาน หมายถึง ห่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการกระทำการหรือการทำงาน สำหรับความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการทำงาน และในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2541 : 4) ให้แนวคิดเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมว่าหมายถึงการที่บุคคล หรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน ทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในการระดมการตัดสินใจ หรือกระบวนการบริหาร

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543 : 138) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ในลักษณะการค้นหาคำปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชน

สุกัญญา ภาคภูมิ (2547 : 21) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคคล กลุ่มคน หรือประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ในกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งพร้อมกันก็ได้

จากการศึกษาความหมายของการมีส่วนร่วมจากผู้ที่ได้ให้ทรรศนะไว้ข้างต้น สามารถสรุปความได้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกันของบุคคล คณะบุคคลที่เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์องค์การอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับ 4 ประเภท ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและจะทำด้วยวิธีการอย่างไร หรือที่เรียกว่า “ร่วมคิด” (2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามที่ได้ร่วมคิดไว้ หรือที่เรียกว่า “ร่วมทำ” (3) การมีส่วนร่วมในการ “แบ่งปันผลประโยชน์” อันเกิดจากการทำงานร่วมกัน และ (4) การมีส่วนร่วมในการ “ติดตามประเมินผล”

3. ด้านการร่วมรับผลที่เกิดขึ้น

แนวความคิดพื้นฐานด้านการร่วมรับผลที่เกิดขึ้น นักทฤษฎีองค์การมีแนวคิดเรื่องทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่คล้าย ๆ กัน ดังนี้

ทฤษฎีการจูงใจของ มาสโลว์ (Maslow's motivation theory) มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการเหมือนกัน ครอบคลุมที่ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้ ก็จะเกิดปัญหาความต้องการอยู่ร่ำไป แต่ถ้าความต้องการได้รับการตอบสนอง ก็จะเลิกสนใจ มนุษย์ตอบสนองความต้องการแตกต่างกัน ทางด้านปริมาณความต้องการระดับต่ำค่อนข้างมีขอบเขตจำกัด แต่ความต้องการระดับสูงมักจะมีขอบเขตไม่จำกัด นอกจากนี้ มาสโลว์ ได้ตั้งสมมุติฐาน เรียกว่าลำดับขั้นแบ่งความต้องการของมนุษย์ (Hierarchy of needs) แบ่งได้ 5 ลำดับ ดังนี้ (Maslow, Abraham H. 1970 : 167)

1. ความต้องการสิ่งจำเป็นทางร่างกาย (Physiological needs)
2. ความต้องการในด้านความปลอดภัย (Safety needs)
3. ความต้องการในด้านสังคม (Social or belongingness needs)

4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่อง (Esteem needs)

5. ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต (Self-realization or self-actualization)

ทฤษฎีการจูงใจของ เฮอร์เบิร์ต (Herzberg's motivation hygiene theory)

มีความเชื่อว่า ปัจจัยที่จูงใจให้คนทำงานประกอบด้วย (Herzberg' Federick and Others. 1959 : หน้า)

1. ความสำเร็จในงานที่ทำ
2. การได้รับการยอมรับ ยกย่องและนับถือ
3. ความก้าวหน้าในหน้าที่การงานที่นำไปสู่ความสำเร็จ
4. ลักษณะของงานที่ทำ
5. ความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย
6. ความเจริญเติบโตส่วนบุคคล

อคิน รพีพัฒน์ (2527 : 107 – 111) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion Theory) การเกลี้ย

กล่อมมวลชน หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาการขัดแย้งในการปฏิบัติงาน และถ้าจะให้ มีผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจ แจ่มแจ้งให้เกิดศรัทธา ตรงกับความต้องการของผู้เกลี้ยกล่อม โดยเฉพาะในเรื่องของ ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ มาสโลว์ (Maslow) ที่เรียกว่า ลำดับขั้น ของความต้องการ 5 ระดับ

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Moral Theory)

คนเรามีความต้องการทางกายและใจ ถ้าคนเรามีขวัญดีผลการทำงานก็จะสูงตามไปด้วย แต่ถ้า ขวัญไม่ดีผลงานก็จะต่ำตามไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออก ในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็น ต้น และเมื่อไรก็ตามถ้าคนเรามีขวัญดี จะเกิดมีความสำนึกในการรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่ หน่วยงานและส่งผลรวมต่อกลุ่มใหญ่

3. ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม (Nationalism Theory) ปัจจัย

ประการหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกร่วมกันให้เกิดขึ้น ซึ่งหมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตนเองที่จะอุทิศหรือเน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ร่วมของชาติ มีความพอใจในชาติของตนเองพอใจในเกียรติภูมิ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership Theory) การสร้างผู้นำจะช่วยให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจคนไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำ อาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีที่เรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน หรือผู้นำพลวัต (Dynamic Leader) คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ และผู้นำในทางที่ไม่ดี คือ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (Negative Leader)

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative and Method Theory) การใช้ระบบในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยาก เพราะใช้กฎหมายระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการบริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับ ก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นร่วมกันของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการปฏิบัติตามนโยบาย เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย

วันชัย วัฒนศัพท์ (บรรยายในการสัมมนาเรื่อง ระบบทวิภาคีกับการแก้ปัญหาแรงงานในรัฐวิสาหกิจ วันที่ 6-8 มีนาคม 2546 โรงแรมพญาเช็นเตอร์ เมืองพญา ชลบุรี) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนองค์กรหรือเครือข่าย เพราะเป็นผลในทางจิตวิทยาเป็นอย่างยิ่งกล่าวคือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ความคิดเห็นถูกรับฟัง และนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาเครือข่าย และที่สำคัญ ผู้มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายที่ดีที่สุด และกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่จะกระจายอำนาจจากผู้มีอำนาจที่แต่เดิมมักใช้อำนาจเหนือ (power over หรือ power against) ตามทฤษฎีผู้มีอำนาจจะชอบที่จะใช้อำนาจเหนือ สั่งการให้ผู้อื่นทำตาม ซึ่งตามทฤษฎีแล้วหากผู้มีอำนาจใช้อิทธิพลเหนือไปเรื่อย ๆ อำนาจนั้นก็ใช้ไม่ได้ เพราะอำนาจ ที่มี หรือ ไม่มี นั้น ไม่ใช่ว่าเรา “มี” หรือ “ไม่มี” ที่อยู่รอบข้างหรือที่เราใช้อำนาจเหนือเขานั้น เขาบอกว่าเราเหมาะสมที่จะมีอำนาจเหนือหรือไม่ ซึ่งบางครั้งสำคัญกว่าด้วยซ้ำไป ฉะนั้นแทนที่จะใช้อำนาจเหนือ หันมาใช้ อำนาจร่วม (Power with) ลงมาพูดคุยกันหาทางออกที่ดีกว่า แทนการสั่งอย่างเดียว การทำงาน

แบบมีส่วนร่วมนั้น ไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้นว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการที่คนปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ

สรุปได้ว่า แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีการมีส่วนร่วมมาจากการผสมผสานหลายทฤษฎีโดยเฉพาะหลักจิตวิทยาพฤติกรรมมนุษย์ ตามทฤษฎีการจูงใจ ซึ่งการบริหารแบบมีส่วนร่วมจะบรรลุผล ต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้คือ ผลที่จะได้รับต้องตอบสนองความต้องการของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง และต้องมีปัจจัยที่จูงใจให้คนอยากทำงาน รวมถึงการไม่ใช้อำนาจในการสั่งการให้คนทำตาม โดยแสวงหาวิธีการทำงานร่วมกันให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมยินยอมปฏิบัติตาม และยอมรับข้อตกลงด้วยความสมัครใจ เต็มใจบนพื้นฐานของความเสมอภาคและเสรีภาพซึ่งต้องใช้เทคนิคและรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเกลี้ยกล่อม การสร้างขวัญ และความรู้สึกชาตินิยม การสร้างผู้นำ การใช้ระบบบริหาร เป็นต้น

4. ด้านการร่วมคิดตามประเมินผล

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2534 : 12) กล่าวถึง หลักการประเมินผล หลักการประเมินผลที่สำคัญของประชาชนคือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างจริงจัง และจริงจังทั้งนี้ด้วยการเปิดโอกาสให้มีการศึกษา การร่วมพิจารณา และตกลงใจร่วมกันในการแก้ปัญหาหรือวางแผน โครงการต่าง ๆ การที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมก็เพื่อให้ประชาชนได้มีสิทธิ และความเสมอภาคกัน ในอันที่จะรับผิดชอบในสังคม ประชาชนจะมีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบ

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537 : 19) ได้ศึกษา วิเคราะห์พระราชบัญญัติ และระเบียบของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในส่วนที่เอกชนมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษา ที่ภาครัฐดำเนินการปรากฏว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษามีอยู่ในลักษณะเดียวกันในรูปแบบของคณะกรรมการ ผู้ทรงคุณวุฒิ มีความหมายรวมถึงข้าราชการในหน่วยงานอื่น ๆ ข้าราชการที่เกษียณแล้วหรือประชาชนทั่วไป

อรุณ รัชธรรม (2536 : 270) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วม มีหลายรูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมโดยพิจารณาที่กิจกรรม เช่นการมีส่วนร่วม
ในการเลือกตั้ง ในการติดต่อกับผู้อื่น ในการประท้วง การเป็นสมาชิก หัวคะแนนในพรรค
การเมือง เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมโดยพิจารณาจากระดับการบริหาร การมีส่วนร่วม
ในประเด็นนี้เป็นการมีส่วนร่วมได้ 3 ระดับ คือ ในระดับแนวราบ เป็นการมีส่วนร่วม
โดยไม่จริงจัง การมีส่วนร่วมในแนวตั้ง เป็นการมีส่วนร่วมกับผู้ที่มีอำนาจมากกว่าหรือผู้ที่มี
ผลประโยชน์มากกว่า และการมีส่วนร่วมในการบริหารงานที่เกี่ยวข้องในแนวตั้งและแนวราบ

3. การมีส่วนร่วมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเข้าไปมีอำนาจและการควบคุม
ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 8 กลุ่มด้วยกันคือ

3.1 กุศโลบาย (Manipulation) เป็นการเข้ามาเพียงเพื่อ
ประชาสัมพันธ์ตนเองไม่ได้มุ่งหวังการมีส่วนร่วม

3.2 การรักษา (Therapy) คล้าย ๆ กับกุศโลบายแต่เป็นการเข้ามา
มีส่วนร่วมเพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกัน และมีพฤติกรรมตามที่ผู้นำต้องการเท่านั้น

3.3 การบอกกล่าว (Informing) เป็นการที่ผู้นำให้ผู้ตามเข้ามา
มีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย

3.4 การให้คำปรึกษา (Consultation) เป็นการที่ผู้นำให้ผู้ตามคอย
พิจารณาถึงข้อคิดเห็นต่าง ๆ แต่ไม่ได้บังคับให้ผู้นำต้องทำตามการมีส่วนร่วมของผู้ตาม

3.5 การปลอบโยน (Placation) มีลักษณะเหมือนกับการเห็นอก
เห็นใจคล้อยตามแต่ในใจ ไม่ได้มีการยินยอมรับที่จะปฏิบัติตามเลย

3.6 การเป็นหุ้นส่วน (Partnership) หมายถึง การมีส่วนร่วมนั้น
จะมีลักษณะ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมตัดสินใจมากขึ้น

3.7 การมอบอำนาจ (Delegated Power) เป็นการที่ผู้นำมอบอำนาจ
ให้ผู้ตามปฏิบัติแทนซึ่งเป็นการเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมของผู้ตามมากขึ้น

3.8 อำนาจและการควบคุม (Power and Control) อยู่ในมือของ
ผู้ตาม เป็นการที่ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทอย่างแท้จริง

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม : นักวิชาการได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้
ดังนี้

ฉาดิิด (Shadig et al. 1982 : 1221 อ้างถึง เมตต์ เมตต์การุณจิตต์.
2541 : 82) ให้ความเห็นว่าแนวคิดเรื่องขั้นตอนหรือการมีส่วนร่วมที่เป็นแนวคิดที่เป็นระบบ

มากที่สุดคือดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประการแรกที่จะต้องกระทำ คือ กำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบาย และประชากรที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนขององค์ประกอบ ในการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้จากคำถามที่ว่าใครทำประโยชน์ให้กับโครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้ โดยวิธีใด เช่นการช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารและประสานงาน และการขอความร่วมมือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญ ของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึง การกระจายผลประโยชน์ ภายในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ของโครงการนี้จะรวมผลประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้น ในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งอาจเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษได้ทั้งบุคคลและสังคม

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการ ประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญจะต้องสังเกต คือความเห็น (View) ความชอบ (Performance) และความ คาดหวัง (Expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ชูชาติ พ่วงสมจิตต์ (2540 : 43) มีความเห็นว่าควรจำแนกขั้นตอน ในการมีส่วนร่วมออกเป็น

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผน

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการประเมินผลโครงการ

กาญจนภรณ์ จัมปี (2553 : 63) แนวทางการดำเนินงานส่งเสริม

สนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย ไว้ดังนี้

1. ด้านการร่วมคิดวางแผน (Participation in Planning) ภาคี

เครือข่ายมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจในการวางแผน เช่น การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนด ความต้องการ การเลือกนโยบาย การตั้งเป้าหมาย การกำหนดแนวทางดำเนินงาน การจัดทำ โครงการ เป็นต้น

2. ด้านการร่วมดำเนินงาน (Participation in Implementation) ภาคิ
เครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัด
การควบคุมทางการเงิน และการประสานความร่วมมือ และร่วมดำเนินการในการจัดกิจกรรม
ต่าง ๆ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผนที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น

3. ด้านการร่วมรับผลที่เกิดขึ้น (Participation in Utilization) ภาคิ
เครือข่ายมีส่วนร่วมรับผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานตามแผนที่ร่วมกันกำหนดไว้ อาจเป็น
การร่วมรับผลประโยชน์ต่าง ๆ อย่างยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น ทั้งต่อ
ผู้เรียน ต่อหน่วยงาน และต่อสังคม

4. ด้านการร่วมติดตามประเมินผล (Participation in Evaluation)
ภาคิเครือข่ายมีส่วนร่วมในการวางแผนการติดตามประเมินผล การร่วมดำเนินการติดตาม
ประเมินผล เพื่อให้ทราบถึงความก้าวหน้า ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการแก้ไข
หรือพัฒนา

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน 4 ขั้นตอน เจมส์คีย์ ปิ่นทอง (2539 :
41 ; อ้างถึงใน ทวีศักดิ์ ปีกษา. 2550 : 25) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. ร่วมคิดกำหนดความต้องการ องค์การบริหารส่วนตำบลต้องเปิด
โอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนา หรือเป้าหมาย
ของการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล กล่าวคือ เป็นการหล่อหลอมความต้องการ
ของประชาชนที่หลากหลาย เพื่อกำหนดเป็นภาพแห่งความสำเร็จที่ต้องการเกิดขึ้นในอนาคต
ที่อยู่บนพื้นฐานความเป็นไปได้และสามารถแก้ปัญหาคือความเดือดร้อนของประชาชนได้
อย่างแท้จริง

2. ร่วมจัดทำแผนพัฒนา หลังจากที้องค์การบริหารส่วนตำบล
และประชาคมได้ร่วมกันคิดกำหนดวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์ ซึ่งเปรียบเสมือนได้กำหนด
จุดหมายที่จะเดินทางต่อไปก็จะเป็นการวิธีการเดินไปสู่จุดหมายก็คือการกำหนดแผนงาน
โครงการต่าง ๆ ที่ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น
เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น

3. ให้ประชาชนได้รับรู้และแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
ต่อแผนงาน โครงการพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งระยะสั้นและระยะปานกลาง
โดยการจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นต่อร่างแผนพัฒนา ก่อนจะเสนอให้สภาองค์การบริหาร

ส่วนคำบลพิจารณาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้รักษาสิทธิของประชาชน ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ มาตรา 56

4. ให้ประชาชนร่วมปฏิบัติติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล การนำแผนพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ โดยเฉพาะกิจกรรมโครงการที่ต้องใช้งบประมาณหรือไม่ใช้งบประมาณก็ตาม

สรุปได้ว่า ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจะมีความแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของเรื่องที่ต้องการศึกษา เช่น ด้านจัดการศึกษา ด้านพัฒนาชุมชน ด้านการเมือง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามสามารถนำทฤษฎะดังกล่าว มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมที่ต้องการได้ ซึ่งพอจะสรุปลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้คือ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องร่วมศึกษา ร่วมพิจารณาอย่างเสมอภาค เป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยการกำหนดระเบียบ กฎหมายให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง ซึ่งรูปแบบการมีส่วนร่วม ขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรม ระดับการบริหาร และอำนาจการควบคุม สำหรับขั้นตอนการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นเริ่มต้นตัดสินใจ ขั้นการดำเนินการ ขั้นการรับผลประโยชน์ และขั้นติดตามประเมินผล ซึ่งประยุกต์จากแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของ โคเฮนและอัฟฮอฟฟ์ (Cohen, J.M., and Uphoff, N.T. 1980 : 278) จากนั้นจะนำไปสู่การกำหนดปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และทิศทางการส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ซึ่งผลที่ได้จากปัจจัยและทิศทางการส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่ายดังกล่าว จะสามารถย้อนกลับไปพัฒนาปรับปรุงการส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และสนองความต้องการการส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต่อไป

6. การส่งเสริมภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

บทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้ความสำคัญในการจัดการศึกษาตามหลักแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต และการมีส่วนร่วมของสังคมในการจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาให้กับประชาชนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ในการจัดการศึกษาให้ยึดหลักเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับ

ประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง (มาตรา 8) การศึกษาตลอดชีวิตนั้น เป็นการศึกษาที่เกิดจาก การผสมผสานระหว่างการศึกษาระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (มาตรา 4)

สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2548 : 21-22) แนวคิดในการทำงานร่วมกับ เครือข่าย โดยได้กำหนดบทบาทของสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนในการส่งเสริม การศึกษาตลอดชีวิต โดยทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังนี้

1. เป็นหน่วยงานกลางในการส่งเสริมและประสานงานการศึกษาดูตลอดชีวิต ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และดำเนินการในฐานะเลขานุการ คณะกรรมการส่งเสริม การศึกษาดูตลอดชีวิต
  2. จัดทำข้อเสนอนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนส่งเสริมการศึกษาดูตลอดชีวิต
  3. จัดระบบกลไก วิธีการและดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย ให้ผสมผสานเชื่อมโยงกับการศึกษาในระบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต
  4. ส่งเสริมและดำเนินการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการ การวิจัย การพัฒนานวัตกรรม ทางการศึกษา พัฒนาบุคลากร พัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศ
  5. พัฒนาระบบเทียบโอนความรู้ และประสบการณ์เทียบระดับการศึกษา
  6. ส่งเสริม สนับสนุน และประสานให้บุคคล กลุ่มคน ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรระหว่างประเทศ และสถาบัน สังคมอื่น ๆ จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการศึกษาดูตลอดชีวิต
  7. จัดและส่งเสริมการให้บริการทางการศึกษา โดยระบบเทคโนโลยี เพื่อการศึกษาเทคโนโลยีสารสนเทศ การศึกษาทางไกล การสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเข้าถึง องค์กรความรู้และจัดบริการแหล่งเรียนรู้อย่างกว้างขวาง เช่น ศูนย์การเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์
  8. ปฏิบัติงานอื่น ตามที่กฎหมายกำหนด หรือได้รับมอบหมาย และตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้กำหนด บทบาทภารกิจในการดำเนินงานส่งเสริม สนับสนุน ภาาติ เครือข่ายในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ไว้ดังนี้
- นอกจากนั้นยังกำหนดให้คณะกรรมการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงาน

ความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. กำหนดนโยบายและแผนการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (มาตรา 12) ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
  2. กำหนดแนวทางการดำเนินงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
  3. ส่งเสริมและสนับสนุนการประสานงานระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
  4. เสนอแนะต่อรัฐมนตรีในการจัดทำ และการพัฒนาระบบการเทียบโอนผลการเรียนจากการเรียนรู้ในการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
  5. ปฏิบัติงานอื่นใดตามที่พระราชบัญญัติ หรือกฎหมายอื่นบัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการหรือตามที่คณะรัฐมนตรีมอบหมาย
- คณะกรรมการส่งเสริมสนับสนุน และประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถแต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะอนุกรรมการภาคีเครือข่าย” ที่ประกอบด้วยภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (มาตรา 13)
- สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดมหาสารคาม มีอำนาจหน้าที่ตามมาตรา 14 ดังต่อไปนี้
1. เป็นหน่วยงานกลางในการดำเนินการส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และรับผิดชอบงานธุรการของคณะกรรมการส่งเสริม สนับสนุน และประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
  2. จัดทำข้อเสนอแนะนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนและมาตรฐานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต่อคณะกรรมการ
  3. ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการพัฒนาคุณภาพทางวิชาการ การวิจัย การพัฒนาหลักสูตร และนวัตกรรมทางการศึกษา บุคลากร และระบบข้อมูลสารสนเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
  4. ส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ และการเทียบระดับการศึกษา
  5. ส่งเสริม สนับสนุนและประสานงานให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร

ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และองค์กรอื่น รวมตัวกันเป็นภาคีเครือข่าย เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการดำเนินงานการศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

6. จัดทำข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์เครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สถานีวิจัยโทรทัศน์เพื่อการศึกษา วิทยุชุมชน ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และแหล่งการเรียนรู้อื่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่องของประชาชน

7. ดำเนินการเกี่ยวกับการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงาน การศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

8. ปฏิบัติงานอื่นใดตามพระราชบัญญัติ หรือกฎหมายอื่น ที่บัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงาน หรือตามที่รัฐมนตรีมอบหมาย

ได้มีการกำหนดให้คณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกรุงเทพมหานคร และคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด (มาตรา 16) มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. ให้คำปรึกษา และร่วมมือในการพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยกับภาคีเครือข่าย

2. ส่งเสริมและสนับสนุนภาคีเครือข่าย เพื่อจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้สอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานที่คณะกรรมการกำหนด

3. ติดตามการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถานศึกษาและหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้มีคุณภาพและมาตรฐานตามที่กำหนดและสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของประเทศ รวมทั้งความต้องการเพื่อการพัฒนาของท้องถิ่น

4. ปฏิบัติงานอื่นตามที่คณะกรรมการส่งเสริม สนับสนุนและประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมอบหมาย

นอกจากนี้ กำหนดให้สถานศึกษา ทำหน้าที่ ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน และจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยร่วมกับภาคีเครือข่าย (มาตรา 18)

อภิชาติ จีระวุฒิ (2551 : 8) เลขาธิการสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กศน. กล่าวถึง การปฏิรูปการศึกษานอกโรงเรียน หลังมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวกำหนดการทำงานเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์

ของกฎหมาย ดังนี้

1. การส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่ายในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยเปลี่ยนแปลงจากการที่สถานศึกษาของสำนักงาน กศน. เคยจัดเองทุกอย่างและให้หน่วยงานอื่น ๆ มีส่วนร่วมมาเป็นส่งเสริมให้หน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน สถานประกอบการ และองค์กรต่าง ๆ สามารถจัดการศึกษาได้โดย กศน. เป็นหน่วยประสานงานและสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น เทคโนโลยี พัฒนาบุคลากร พัฒนาวิชาการ ทรัพยากร และการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนด้วย

2. การส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยหลักคือ ใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนได้เข้าไปมีบทบาทในการเสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชน เข้าไปกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้เป็นโครงสร้างพื้นฐานการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งมีแหล่งการเรียนรู้เป็นจำนวนมาก ทั้งพิพิธภัณฑ์ ศาสนสถาน บ้านของภูมิปัญญาท้องถิ่น ห้องสมุดประชาชน ฯลฯ โดยหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนจะเข้าไปเสริมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวแล้วเชื่อมโยงให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

4. การใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา สร้างเสริมโอกาสในการเข้าถึงความรู้และข้อมูล ข่าวสารของประชาชนด้วยรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาหรือ ETV รายการวิทยุเพื่อการศึกษา Internet เพื่อการเรียนรู้แบบ e-Learning ต่าง ๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า การดำเนินงานการศึกษานอกโรงเรียนที่ผ่านมา ใช้แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน โดยการทำงานร่วมกับเครือข่าย เพื่อให้คนไทยทุกคนมีโอกาสเรียนรู้ได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน เหมาะสมกับแต่ละบุคคล และต่อเนื่องตลอดชีวิต ก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ดังจะเห็นการพัฒนาการจากข้อความที่กล่าวไว้ในตอนต้น ๆ โดยมีการกำหนดบทบาท ภารกิจ ในการดำเนินงานส่งเสริม สนับสนุนภาคีเครือข่าย จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่สอดคล้องเป็นแนวทางเดียวกัน ตามยุคสมัย และโครงสร้างหน่วยงานที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจนปัจจุบันมีพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายรองรับการดำเนินงานที่กำหนดบทบาทภารกิจในการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายไว้อย่างชัดเจน โดยเน้นการทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการในระดับต่าง ๆ ให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีในมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง และเป็นรูปธรรม

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.1 งานวิจัยในประเทศ

วาด หนูมา (2540 : 166) ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาถึงกระบวนการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาที่มีประสิทธิผลต่อคุณภาพการศึกษา ศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณีโรงเรียนดีเด่นรางวัลพระราชทานในจังหวัดชัยนาทและอุทัยธานี ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาที่มีประสิทธิผลต่อคุณภาพการศึกษาพบว่า ทั้ง 2 กรณีชุมชนแวดล้อมโรงเรียนเป็นชุมชนดั้งเดิม ทั้ง 2 แห่ง และส่วนใหญ่มีรายได้น้อย แต่ชุมชนยังแบ่งเวลาเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนได้รับการดูแลที่ดีมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในระดับดีและสูงกว่าระดับที่น่าพอใจของสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัด ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ คุณสมบัติผู้บริหารโรงเรียนที่ต้องมีเวลา สัมพันธ์และเอื้ออาทรต่อชุมชน ความตั้งใจจริงในการพัฒนาโรงเรียน และความซื่อสัตย์ ที่ชุมชนได้เห็นจึงทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังมีภาวะผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์ การพูด เสียสละ ซื่อสัตย์ การเป็นผู้มีศีลธรรมอันดี และมีความสามารถเอาชนะจิตใจ ของชุมชนและครูได้ กระบวนการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษานั้น ผู้บริหารและครูต้องแสดง ความตั้งใจในการพัฒนาโรงเรียนและนักเรียนให้ชุมชนได้เห็น โดยผู้บริหารและครูต้องเข้าทำประโยชน์แก่ชุมชน คือ เข้มเขียนชุมชน เข้มเขียนนักเรียนที่มี ปัญหาเจ็บป่วย และต้องช่วยงานบุญต่าง ๆ และกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนประสานงาน ในหน่วยงานอื่น ๆ มาทำประโยชน์แก่ชุมชนด้วยแล้วดึงชุมชนให้เข้าสู่โรงเรียน โดยโรงเรียน ต้องสร้างศูนย์รวมใจของชุมชนขึ้นในโรงเรียน และสร้างกิจกรรมที่ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วน ร่วมกับทางโรงเรียนได้สนับสนุนให้ชุมชนร่วมกิจกรรมของโรงเรียน อาทิ การตรวจตรา ความประพฤติและใจต่อการเรียนของนักเรียน และมีการนำศรัทธาทางศาสนามาชักจูง ให้มีการบริจาคเงิน สิ่งของและแรงงานในการพัฒนาโรงเรียน และการพัฒนานั้นจะยั่งยืน จะเกิดขึ้นเมื่อปฏิบัติเป็นระยะเวลาจนทำให้ชุมชนรู้สึกว่ โรงเรียนและครูเป็นสมบัติ ของเขา เขามีส่วนร่วมคิดวางแผน ดำเนินการ รับผิดชอบ ประเมินผลและรับผลประโยชน์ ทั้งนี้งานการเงินต้องโปร่งใส ตรวจสอบได้ และมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนทราบอยู่เสมอ

ชัยยศ อิมสุวรรณ์ (2543 : 213) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการศึกษา ชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน เป็นปัญหา ที่เกิดปัญหาค้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้รับ ผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจในฐานะระบบสังคม

เสียดุลยภาพ โครงการศึกษาชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นวิถีทางในการแก้ปัญหา โครงการดังกล่าวเสริมสร้าง โดยการให้มีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการเป้าหมายของโครงการคือ การแก้ปัญหาชุมชน และมุ่งหมายให้ชุมชนได้ตัวประโยชน์จากโครงการ รูปแบบการศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบอิงชุมชนที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรูปหน่วยงานภายนอกเป็นผู้ริเริ่ม รูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชน ที่มีผู้นำที่เข้มแข็งและมีศักยภาพพื้นฐาน รูปแบบนี้เน้นแนวคิดร่วมและการใช้ทรัพยากร ตลอดจนภูมิปัญญาภายในชุมชน โครงการดังกล่าวเกิดขึ้นโดยชุมชนเอง และมีเป้าหมายให้สมาชิกเพื่อการแก้ปัญหาคือการพัฒนาที่ยั่งยืน

พิสิษฐ์ เศวตวงศ์ญา (2543 : 165) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในเขตการศึกษา 8 ผลการวิจัยมีดังนี้

1. สถานภาพการมีส่วนร่วมในปัจจุบัน และความต้องการมีส่วนร่วมในอนาคตของกลุ่มตัวอย่างในการจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา พบว่า

1.1 ด้านทัศนคติ ในภาพรวมมีส่วนร่วมในปัจจุบันร้อยละ 62.40 โดยมีมีส่วนร่วมสูงสุดในกิจกรรมการประชุมคณะกรรมการโรงเรียนและมีส่วนร่วมต่ำสุด คือ กำหนดปฏิทินของโรงเรียน ส่วนความต้องการมีส่วนร่วมในอนาคตในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สูงสุด คือ กิจกรรมผลักดันให้องค์การบริหารส่วนตำบลจัดสรรงบประมาณสนับสนุนโรงเรียนและต่ำสุด คือ กำหนดปฏิทินของโรงเรียน

1.2 ด้านปฏิบัติการ ในภาพรวมมีส่วนร่วมในปัจจุบันร้อยละ 50.14 โดยมีมีส่วนร่วมสูงสุดในการจัดกิจกรรมและประชาสัมพันธ์ซึ่งงานของโรงเรียน และมีส่วนร่วมต่ำสุด คือ กำหนดแผนการเรียนที่หลากหลายทุกชั้นเรียน ส่วนความต้องการมีส่วนร่วมในอนาคตในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สูงสุดคือ การตรวจสอบสอดคล้องความประพฤติและอารมณ์ของนักเรียน ต่ำสุด คือ กำหนดแผนการเรียนที่หลากหลายทุกชั้นเรียน

1.3 ด้านผลประโยชน์ ในภาพรวมมีส่วนร่วมในปัจจุบันร้อยละ 69.37 โดยมีมีส่วนร่วมสูงสุดในกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน และมีส่วนร่วมต่ำสุด คือ กิจกรรมที่โรงเรียนประสานงานกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนให้บริการการศึกษาผู้ใหญ่แก่ชุมชน ส่วนความต้องการมีส่วนร่วมในอนาคตในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สูงสุดคือ กิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ต่ำสุด คือ การให้บริการข้อมูลสารสนเทศแก่ชุมชน

1.4 ด้านการประเมินผล ในภาพรวมมีส่วนร่วมในปัจจุบันร้อยละ 53.98 โดยมีมีส่วนร่วมสูงสุดในกิจกรรมที่โรงเรียนได้จัดทำรายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงาน

ตามแผนปฏิบัติการของโรงเรียนโดยแจ้งให้ชุมชนทราบภาคเรียนละ 1 ครั้ง และมีส่วนร่วม
 คำสุดท้าย คือ เป็นคณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพนักเรียนเพื่อการวัดและประเมินผลของ
 นักเรียน ส่วนความต้องการมีส่วนร่วมในอนาคตในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สูงสุด คือ
 กิจกรรมที่โรงเรียนได้จัดทำรายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการฯ
 และคำสุดท้าย คือ เป็นคณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพนักเรียนฯ

1.5 ข้อเสนอแนะ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องที่เป็นชุมชนและโรงเรียน
 ควรดำเนินการดังนี้

ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการ
 ของโรงเรียน จัดหางบประมาณ จัดหาแหล่งเรียนรู้ สรรหาภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ่ายทอดความรู้
 แก่นักเรียน ทราบผลการปฏิบัติงานและตรวจสอบงบประมาณของโรงเรียนและผลการเรียน
 ของนักเรียนให้การฝึกวิชาชีพ และการประเมินคุณภาพ

โรงเรียนและชุมชนร่วมกันประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปฏิรูป
 การเรียนรู้ที่ชี้ให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางอย่างต่อเนื่อง ประสานสัมพันธ์ ช่วยเหลือเกื้อกูล
 ในการจัดการศึกษาตามความต้องการของชุมชนและประเทศชาติ พัฒนาความรู้ของภูมิปัญญา
 ท้องถิ่นเพื่อให้บริการด้านวิชาชีพ และสุขภาพอนามัยแก่ชุมชน

ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้แก่ชุมชนทุกด้าน
 บริหารงานอย่างโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้มากขึ้น
 ประชุม/อบรมให้ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษา
 แห่งชาติ และการปฏิรูปการศึกษา ตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้ครูมีจิตวิญญาณความเป็นครู
 มีอาชีพ

ประชาคมจังหวัดมหาสารคาม (2543 : 8-10) ได้ศึกษาพบว่า การ
 ประชุมเชิงปฏิบัติการแก่ Change Agent (CA) ผู้นำชุมชนนั้น CA ระดับตำบล สามารถใช้
 เทคนิคการมีส่วนร่วมในการวางแผน ได้ประสบความสำเร็จและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
 และสร้างเครือข่ายร่วมกัน สามารถเขียนโครงการ เพื่อขอรับการสนับสนุนจากแหล่งเงินทุน
 ได้ สามารถนำเอาโครงการที่ได้เขียนไว้ เสนอต่อชุมชน หรือกลุ่มของตนเอง โดยใช้เทคนิค
 การมีส่วนร่วมในการวางแผน CA เกิดการเรียนรู้และสามารถใช้เทคนิคการวางแผน
 อย่างมีส่วนร่วมได้

การประชุมเชิงปฏิบัติการให้แก่ผู้นำการเปลี่ยนแปลง Change Agent
 (CA) พบว่า ได้เกิดผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายมาจากชุมชนหลายชุมชน และมีพื้นฐาน

ของวิธีคิด รูปแบบการทำการกิจกรรมที่เหมือนและแตกต่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยง วิธีคิด ประสบการณ์การแก้ปัญหา ช่องทางของการขอรับการสนับสนุนจาก ภายนอก ตลอดจนช่วยเหลือกันในระดับล่างผูกโยงสู่การสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจ ที่มีอยู่กับชุมชนต่าง ๆ ในเรื่องทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง การใช้งาน ทรัพยากรร่วมกันในชุมชน และในท้องถิ่น เชิงกลุ่มอาชีพ กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน

ลัดดา ผลวัฒนะ (2544 : 109) ได้ศึกษาเรื่ององค์ประกอบของการบริหาร แบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมภายใน องค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมภายนอก หรือเงื่อนไข อื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างเป็นสถานศึกษาในเขตการศึกษา 1 ที่มีการดำเนินการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มี ประสิทธิภาพ และได้รับการยอมรับจากผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการศึกษา ซึ่งเลือกมาโดยวิธี เจาะจง (purposive sampling) เก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างโดยใช้ เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ผลการวิจัยมีดังนี้

1. องค์ประกอบอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในสถานศึกษาที่ส่งผลต่อ การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของผู้บริหาร คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและชุมชน โดยมีบทบาท และกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญดังนี้คือ (1) ด้านบทบาท มีการวางแผน และกำหนดนโยบาย การจัดองค์การ การนำ และการกำกับติดตาม (2) ด้านกระบวนการ บริหารแบบมีส่วนร่วม องค์ประกอบสำคัญคือการมีภาวะผู้นำอยู่ในระดับสูง การจูงใจให้ บุคลากรทำงานอย่างทุ่มเทเสียสละ การติดต่อสื่อสารแบบสองทาง การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างโรงเรียนและชุมชน (3) ด้านการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม มีการกำหนดเป้าหมาย ขององค์กรร่วมกัน มีระบบควบคุมงานที่มีประสิทธิภาพ มีการกำหนดมาตรฐาน การปฏิบัติงานและฝึกอบรมเพื่อการพัฒนา

2. องค์ประกอบจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลต่อการบริหารแบบมี ส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย (1) องค์ประกอบ ด้านสังคม ซึ่งถ้าเป็นสังคมดั้งเดิมจะมีส่วนร่วมสูง (2) ด้านวัฒนธรรมความร่วมมือ วัฒนธรรมสืบทอดกันมาระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน (3) ด้านการเมือง การปกครอง ปัจจุบันมีการปฏิรูปการเมืองและการศึกษา และ (4) ด้านเศรษฐกิจ ชุมชนที่มีเศรษฐกิจดี

จะมีส่วนร่วมสนับสนุนทรัพยากรสูง

3. องค์ประกอบหรือเงื่อนไขแห่งความสำเร็จอื่น ๆ ได้แก่ คุณลักษณะที่ดีของผู้บริหาร พบว่า ผู้บริหารควรเป็นผู้นำทางวิชาการและเทคโนโลยี เป็นผู้บริหารที่ดี มีคุณธรรมและสามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้

จำลอง กิติศรี (2544 : 166) ได้ศึกษาเรื่องสภาพความพร้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ผลการวิจัยพบว่า สภาพความพร้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ด้านการเตรียมความพร้อมของโรงเรียน และด้านการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการบริหารหลักสูตรอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบสภาพความพร้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี ในแต่ละด้านจำแนกตามระดับการศึกษาพบว่า ในด้านการเตรียมความพร้อมของโรงเรียนบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีสภาพความพร้อมแตกต่างจากบุคลากรที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี ในด้านการบริหารหลักสูตร บุคลากรที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีสภาพความพร้อมแตกต่างจากบุคลากรที่มีการศึกษาระดับอนุปริญญา ส่วนในด้านการจัดการเรียนการสอน บุคลากรที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมีสภาพความพร้อมแตกต่างจากบุคลากรที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 เมื่อจำแนกตามอาชีพพบว่าในด้านการเตรียมความพร้อมของโรงเรียนบุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีอาชีพรับราชการมีสภาพความพร้อมแตกต่างจากบุคลากรที่มีอาชีพเกษตรกร ส่วนด้านบริหารหลักสูตรและด้านการจัดการเรียนการสอน บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีอาชีพแตกต่างกันมีสภาพความพร้อมไม่แตกต่างกัน ปัญหา/อุปสรรคขององค์การบริหารส่วนตำบลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี คือ

1. ด้านความรู้ความเข้าใจ บุคลากรในองค์การบริหารส่วนตำบลบางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี
2. ด้านงบประมาณ องค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็กบางแห่งมีงบประมาณจำกัด ซึ่งต้องใช้ในการพัฒนาถนนเป็นเงินจำนวนมากเกรงว่าจะไม่มีงบประมาณเพียงพอในการจัดการศึกษา
3. ด้านการประสานงาน องค์การบริหารส่วนตำบลยังขาดการประสานงานที่คลี่กับครู – อาจารย์ และสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลบางคนยังไม่ทราบการบริหาร

ภายในโรงเรียน จึงไม่รู้ว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างไร

4. ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน สมาชิกในองค์การบริหารส่วนตำบล

ให้ความเห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความคิดว่าการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของส่วนราชการหรือรัฐบาล ประกอบกับมีความยากจน มีอาชีพเกษตรกรรมและโรงเรียนบางแห่งเปิดโอกาสให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาน้อย จึงทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาน้อย

เสน่ห์ เหล่าเสนา (2544 : 72) ได้ศึกษาเรื่องความพร้อมและความคาดหวังต่อการกระจายอำนาจการบริหารงบประมาณตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ความพร้อมต่อการกระจายอำนาจการบริหารงบประมาณ โดยภาพรวมและรายด้านมีความพร้อมอยู่ในระดับ “มาก” เรียงตามลำดับ คือ พฤติกรรมผู้นำ พฤติกรรมการปฏิบัติงานของครู ความสัมพันธ์กับชุมชน และบรรยากาศองค์การในโรงเรียน ความคาดหวังต่อการกระจายอำนาจการบริหารงบประมาณ การจัดสรรงบประมาณควรจัดในรูปเงินอุดหนุนทั่วไป โดยพิจารณาจากจำนวนรายหัวของผู้เรียนและพิจารณาเพิ่มพิเศษให้กับสถานศึกษาที่มีผลงานดีเด่น หรืออยู่ในเขตกันดารหรือมีนักเรียนพิการ การบริหารงบประมาณให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมพิจารณาตรวจสอบ และติดตาม โดยผู้บริหารโรงเรียนมีอำนาจเต็มในการอนุมัติเบิกจ่าย ปัญหาและอุปสรรคที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ได้แก่ การจัดสรรงบประมาณอาจเกิดความไม่เป็นธรรม อาจเกิดการต่อต้านจากผู้สูญเสียอำนาจ โรงเรียนบางแห่งไม่มีความพร้อม และอาจเกิดข้อขัดแย้งในการบริหาร ผลดีที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ได้แก่ อาจก่อให้เกิดความประหยัด เกิดความคล่องตัวในการบริหาร มีการพัฒนาคุณภาพการศึกษามากขึ้น ชุมชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบและตรวจสอบ ก่อให้เกิดความโปร่งใส บุคลากรมีขวัญกำลังใจในการทำงาน และก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และผลเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ได้แก่ อาจมีผู้มีอิทธิพลใช้อำนาจในการบริหาร ขาดความเสมอภาคในการเข้าเรียนของนักเรียน เกิดการทุจริตในการบริหาร อาจเกิดความไม่คุ้มค่าของการบริหารงบประมาณ แนวทางการเตรียมความพร้อม ควรพัฒนานุเคราะห์และผู้ที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา โรงเรียนและชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน จัดระบบข้อมูลสารสนเทศของโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพ พัฒนาผู้บริหารให้เป็นผู้บริหารให้เป็นผู้บริหารมืออาชีพ ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียน และประชาสัมพันธ์รูปแบบการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาให้ชุมชนได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง

7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

เดวิด แมททิว(Mathews. 1966 :3-4) ประธานมูลนิธิเคตเตอร์ริง ได้เสนอ ผลงานวิจัยว่า องค์ประกอบของประชาสังคมที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย 6 ประการ คือ

1. โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร คือ ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะเกิดจากการพบปะสมาคมกันในระดับชั้นล่างสุดจนถึงระดับบนสุด ตั้งแต่บุคคลที่คุ้นเคยจนถึงบุคคลแปลกหน้า โดยมีการรวมตัวพูดคุย เปิดเวที ถึงปัญหาที่ทุกคนสนใจร่วมกัน เช่น ความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ จิตสำนึกสาธารณะ และระดมสมองเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
2. กระบวนการสำคัญของชุมชน ประกอบด้วยความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนของคนในชุมชน ซึ่งจะมีการตรวจสอบโดยการตัดสินใจภายในชุมชน การตัดสินใจของชุมชนเกิดจากความตั้งใจของชุมชน คนในชุมชนจะมีการตัดสินใจที่ดีได้ต้องเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่มาจากการพบปะแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นนั่นเอง และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต้องมีการสร้างจิตสำนึกสาธารณะพร้อม ๆ กันไปด้วย เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของชุมชน
3. ภาวะการผู้นำและผู้ในชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมักจะมีผู้นำที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนได้จำนวนมาก มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชน และต้องการทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน
4. กรอบแนวคิดหรือภาพที่อยู่ในหัวของชุมชน หรือที่เรียกว่า หลักนำการปฏิบัติ (Guiding Principles) ซึ่งต้องเกิดขึ้นอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และคนในชุมชนเชื่อมั่นในอำนาจที่จะแก้ปัญหาของชุมชนได้ โดยกรอบแนวคิดนี้เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเอง ถือเป็นอำนาจในการที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง
5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะความสัมพันธ์ในลักษณะแนวราบ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถือกันว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจ นับถือและซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่มีระบบการพึ่งพาชุมชนไม่พึ่งพารัฐมาก ทำให้รัฐไม่มีภาระรับผิดชอบมากเกินไป มีเวลาในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของตน
6. ผู้นำที่เห็นการเป็นชุมชน และขนบธรรมเนียมแห่งการแบ่งปัน เกิดจากการร่วมมือแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่องแม้จะมีความหลากหลายทางความคิดของสมาชิก

ในชุมชน แต่ความหลากหลายนี้ กลุ่มเหล่านี้มีความเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากมีความรู้สึกที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็ง

กอห์ส (Ghosh. 1979 : 173) ได้มีความเห็นว่าระดับการศึกษากับการมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีทักษะความรู้ ความตระหนัก แรงจูงใจ ซึ่งปัจจัยหลักคั่นที่อยู่เบื้องหลังลักษณะเหล่านี้ก็คือการเรียนรู้ในทุกรูปแบบ เช่น การศึกษา การฝึกอบรม ประสบการณ์ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบ (Formal) ศึกษาอกระบบ (Non-formal) หรือแบบปกติวิสัย (Informal)

หวัง (Whang. 1981 : 10-11) ได้กล่าวถึงการพัฒนาหมู่บ้านแบบแซมอาล-อันดอง (Saemual Undong) ของเกาหลีที่เห็นว่าระดับการศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม คือขนาดของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนในชุมชนจะขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา และยังประชาชนในชุมชนได้รับการศึกษาสูงขึ้นเท่าใด การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมของชุมชนดูเหมือนว่าจะยิ่งมากขึ้นเพียงนั้น การพึ่งตนเองในระดับชุมชนนั้นสมาชิกของชุมชนจะต้องพึ่งตนเองในระดับบุคคลก่อน ซึ่งมีทางเลือกหลายทางคือ การลดต้นทุนการผลิต การลดรายจ่ายในชีวิตประจำวัน ลดการพึ่งพาตลาดภายนอก การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านปัจจัยสี่ แต่ทางเลือกเหล่านี้มีความเห็นร่วมกันคือสมาชิกของสังคมจะต้องช่วยเหลือกัน เกื้อกูล แบ่งปันระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยการจัดตั้งองค์กรประชาชน เพื่อมีพลังอำนาจต่อรองกับองค์กรภายนอก

จากการศึกษางานวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าหลักสำคัญยิ่งของการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ โดยยึดหลักการทำงานอย่างมีระบบ คือ การรับรู้ปัญหาของชุมชนร่วมกันกำหนดปัญหา การดำเนินการแก้ไขปัญหและการร่วมกันติดตามประเมินผลในรูปแบบของคณะกรรมการ ด้วยกลไกและวิธีการที่เหมาะสมจะส่งผลต่อการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล